

inkább a "megvallás", "vállalás" értelemben használatos, és Á. is figyelmeztet, hogy "a művészet és a tudomány /.../ vallásossága természetesen nem tévesztendő össze azzal a klerikus-kultikus vallásossággal, amely /.../ bármely ember lelki-szellemi problémáit gondozni hivatott". Mégis, talán túlságosan implikálja ez a szó a "hit" fogalmát, és nehéz elszakadni a szónak ettől a megszokott jelentésétől. Ugyancsak megtévesztőnek és túlságosan poliszémnek érzem a "nyelv" szó használatát, mert a műalkotás (szöveg) valamilyen *nyelven* van írva, de maga is nyelv, sőt "a művekben a nyelv teremtése is folyik". Nyilván *nem ugyanarról* a nyelvről van szó ezekben az állításokban.

Á. szerint a filozófiai (racionális) gondolkodás szembenáll-e az általa "vallásosnak" nevezett gondolkodással?

Heidegger és Gadamer is utal az *értés* és *értelmezés* elválasztására. Lehet-e azt mondani, hogy az *értelmezés* a szubjektív, személyes értés diszkurzív kifejtése? Az ilyen megállapításokkal valahogy úgy van az ember, mint a mondat- vagy szövegdefiníciókkal: mindegyik igaznak tűnik, de egyik sem tekinthető *a* mondat vagy *a* szöveg definíciójának. A modern fizika is óvatosságra int a "megértés" fogalmával kapcsolatban. Teller Ede egyik megjegyzése jut az eszembe, aki szerint "amit megértésnek nevezünk, az gyakran nem több annál az állapotnál, amikor rájövünk arra, hogy mit nem értünk."

Ezek az észrevételek és megjegyzések mindenképpen azt a célt szeretnék szolgálni, hogy F. Á. koncepciója egy koherens, ellentmondásmentes és fogalmilag tiszta elméletté álljon össze.

SZIGETI LAJOS

NEMZET ÉS KULTÚRA Megjegyzések Fejér Ádám tanulmányához

Csak örömről beszélhetünk, hogy Fejér Ádám két olyan filozófust emel ki századunk gondolkodástörténetéből, akik az elfelejtett reneszánsz - Hanák Tibor jelzőszerkezetével élve -, ezen belül a szellemtörténet és vitalizmus időszakának Kornis Gyula, Karácsony Sándor és Mátrai László mellett jelentős egyéniségei. Fejér Ádám azonban nem csak a megmentett reneszánsz rögzítésének céljával fordul Joó Tibor és Prohászka Lajos műveihez, hanem azért, hogy feltegye a kérdést, nemzet-e a magyarság, illetve milyen nemzet-fogalommal dolgozik a magyar szellemtörténet, s Joó Tibor és Prohászka Lajos gondolatmenetének szembenállása hogyan vezethet el nemzet és kultúra kérdésköréhez s ez végül is Fejér Ádám interpretációjában, ha tetszik: a problémák továbbgondolásában, eszmetörténeti kontextusban hogyan teszi lehetővé a magyar mentalitás megközelítését, illetve mindez hogyan alapoz meg egy újabb kérdésfeltevést, azt, amit végül is Fejér Ádám állapít meg befejezésül, hogy

a magyar mentalitás sajátossága az, "hogy közvetlenül a létre nyitottan, az emberi dolgokat intellektuális-individuális szinten szabályozó metafizika mechanizmusától megfosztottan, s ily módon a lét tulajdonképpeni rendjét fölvetve, ezeket a szélsőségeket magában foglalja." Az első kérdésem tulajdonképpen e konklúzióra vonatkozik: mit jelent ez *kifejtve* Fejér Ádám eszmetörténeti rendszerében?

De, kövessük nyomon röviden a tanulmányt!

Nem vitatom Fejér Ádám Joó Tiborra vonatkozó kritikai megjegyzéseit, csupán szeretném felhívni a figyelmet arra, hogy mikor, milyen körülmények között születtek Joó Tibor munkái: akkor, amikor újra divattá váltak a nemzetkarakterológiai kísérletek - egy egészen más típusú gondolkodásig, akár Hamvas Béla Öt génuszáig vezetve -, akkor, Schöpflin Aladár tanulmányt ír lapjába - szerkesztőként - a Nyugatba (1939/5) *Assimiláció és irodalom* címmel, akkor, amikor tanulmányban szól Prohászkat bírálva e kérdésekről Babits Mihály. S nem véletlen, hogy éppen Halász Gábor méltatja a Nyugat hasábjain Joó Tibor könyvét, nagyon pozitívan szólva róla. Ez máris fölveti a kérdést, vajon nem túlságosan elvi-elméleti megközelítésű Fejér Ádámnak a két szerzőre vonatkozó dolgozata, amely nélkülözi a korba való elhelyezést?!

Indokolttá az én szememben ezt a kiemelést az teszi, hogy már Halász Gábor is azt írja a könyvről, hogy megnyugtató olvasmány "a mindennapos honmentés zsvájában", amely "Eszmetörténetet ad, a fogalom sorsát követi nyomon, híven filozófiai céljához, de magvas, világos magyarázatban tárja fel a gondolatot befolyásoló történeti tényezőket és nemzeti sajátosságokat is." Amit kárhozzat Halász Gábor, az a nomád birodalmi gondolat későbbi korokra kisugárzó hatásának túlbecsülése, s ez az a pont, ahol Fejér Ádám úgy értékeli Joó Tibor gondolatmenetét, hogy saját interpretációját adja hozzá, amely szerint a magyar kultúra megkülönböztető, kitüntető sajátja az individuálisan képviselhető nemzeteszme hiánya, s ettől kezdve a nemzeteszme hiányának, a kultúrájának és a civilizációnak az ellentétét tárgyalja, s megállapít egy új sajátosságot: a kultúrértékek tényleges forrásának tőlünk várható fölfedezését. Ennek részletesebb kifejtését is szerencsésnek tartanám!

A későbbiekben - Joó Tibort követve - Fejér Ádám megállapítja, hogy a magyarságnak - ezen belül a nemesi nemzetnek - nem volt nemzeteszmeje. Fölvetődik bennem a kérdés, ugyanakkor vajon - ha már Babitsot is említettem - az irodalomnak, akár külön is, a költészetnek nem volt-e nemzeteszmeje, nem hordozott-e nemzeteszmet, még ha az el is tért a pragmatikumtól, a politikai nemzeteszmetől? (Vö. a Korszerű nemzeti önismeret, nemzettudat vitát, Forrás 1979/9.)

(Talán nem véletlen, hogy maga Joó Tibor is Kölcseyhez fordul, amikor *A búsmagyar* címmel cikket ír a Nyugatba: 1939/1.), mint ahogy az sem véletlen, hogy Babits Julien Bendát méltatva, arról is beszél, mi az, ami eltérő, mi az, ami sajátosan magyar, amit tehát nem is fogalmazhat meg a francia filozófus?!)

A faji, etnikai nemzetfogalom elutasítása helyett a szellem mellett dönt Joó Tibor, de egyúttal, mint Fejér Ádám megjegyzi, nem választja el világosan nemzet és kultúra fogalmát egymástól, bár ha jól értem az interpretációt, akkor mégis úton

van e felé, hiszen a kultikus-klerikus vallás és a kultúra lényegét képező laikus vallásosság kettőssége latensen mégis benne van a gondolatmenetben.

Prohászka könyve - első megjelenésekor a Minerva 1932-1935. évfolyamaiban - Hanák szerint "úgy hatott a magyar közvéleményre, mint Ady új versei" a békés ferencjózsefi időkben. A meglepő ebben a védőpajzs-gondolat sajátos értelmezése volt, amely szerint ez nem más, mint a magyar elzárkózás, a magyar finitizmus kifejeződése (Fölvetődik a kérdés: ha az indoeurópai népeknek van nemzeteszemléjük s köztük a szláv népeknek is, hogyan viszonyul ehhez pl. az oroszok sajátos "elzárkózása"?!)

A két szellemtörténész szembenállásának értelmezhetetlenségét állítva Fejér Ádám újabb kérdést tesz föl: miben áll a klasszika és a romantika, a szubjektív és az objektív szellem kettőssége? S így következik a végső kérdés: milyen is a magyar kultúra? Nem tudva igazán behelyezkedni Fejér Ádám gondolatrendszerébe, a választ természetesen, a konklúziónál bővebben kifejtve Fejér Ádámtól várom, befejezésül inkább visszakérdeznék: vajon mi lehet az oka, hogy Babits hosszú tanulmányban utasítja vissza éppen Prohászkaét? Bár, megjegyzem, ha Babits tanulmányának befejezését olvassuk, melynek már címe is "kihívó": A magyar okosság természetrajzához, akkor észre fogjuk venni, mennyi hasonlót láttunk Fejér Ádám gondolatmenetében, a különbség annyi, hogy az egyiket egy költő írta, no, de hát mint Illyés írta a *Magyarok* egyik lapján: "Poétikus nép vagyunk", azaz Babits szerint: "Költők népe ... Nem cselekvő, hanem szemlélődő nép vagyunk". ... A filozófia olykor visszhangozza a költő érzéseit és látomásait. Kivált, ha valamely új nagy költő hatása alá kerül, s nem alkalmazza korrektívummal az egész irodalomtörténetet. Így lettek Ady sötét hangulataiból újabb gondolkodóinknál nemzetkaraktológiai és történetfilozófiai megállapítások... A magyar hivatást teljesíthet avval is, ha ragaszkodik ősi, nemes és termékeny lomhaságához. Körülöttünk az újtások jelszavai zúgnak, s cselekedni valóban muszáj, amíg élünk, változtatásokra folyton szükség van. De számunkra ez csak muszáj és eszköz, nem pedig öröm és cél. S jaj a magyarnak, ha egyszer egészen elveszíti öröklött nemzeti inerciáját, ezt a pompás és bölcs lomhaságot, mely ezer éven át megtartotta; ha átalakul s játékvá züllik a megingott élet zavaros erőinek. Legnagyobb szolgálatot akkor teszi a világnak, ha megőrzi nemzeti sajátosságait s megmarad annak, ami. Nemzet vagyunk, a szó régi, szellemi, jogi, erkölcsi értelmében; nem pedig faj a tülekedő fajok között, se nem valami nyomorult, kicsiny erőlködés a nagy erők félelmes csataterén. Csak nem akarunk ilyenné válni? Meg kell maradnunk nemzetnek, léleknek, szabadnak, nemesnek, alkotónak, keleti nyugalomban, mely mindenkivel dacol, szellemi erőben, mely senkinél sem érzi hátrább magát. Nem átváltozásra, magunkból való kikelésre van szükségünk. Inkább magunkhoz való visszatérésre. Magunkbaszállásra. "Mielőtt ezt tennénk, még egy költő hasonló, idevágó gondolatát hadd idézzem! József Attila azt mondja: "A nemzet közös ihlet".